

MÚLTIDÉZŐ

Az Edelényi Kistérség régészeti leletei a Herman Ottó Múzeum évkönyveiben

A Miskolci Herman Ottó Múzeum évkönyve 1957-től jelenik meg. Összeállításunkban a •-tal jelölt adatok *A Herman Ottó Múzeum leletmentései és ásatásai* című írásokból kerültek lejegyzésre. Az írás megjelenésének pontos helyét minden tétel után zárójelben, dőlt betűvel közöljük.

• Edelény

Bíró Zoltán edelényi művészeti előadó jelentette, hogy az új lakótelep építkezésénél edényeket és régi pénzeket találtak. Az ő közreműködésével bekerült egy kis edény a múzeumba, melyet egykori tulajdonosa pénzzel megtöltve rejtett el. Az eddig összegyűjtött pénzek között van I. Ferdinánd ezüst érmein kívül Zápolya Jánosnak egy arany érme is. Az elrejtett leletek valószínűleg az első észak-magyarországi török hadjáratral állnak kapcsolatban.

(HOM Évkönyve I. Miskolc, 1957. 167. p.)

• Edelény

A homokbányából mállott állapotú mamut csontmaradványok kerültek elő.

(HOM Évkönyve II. Miskolc, 1958. 130. p.)

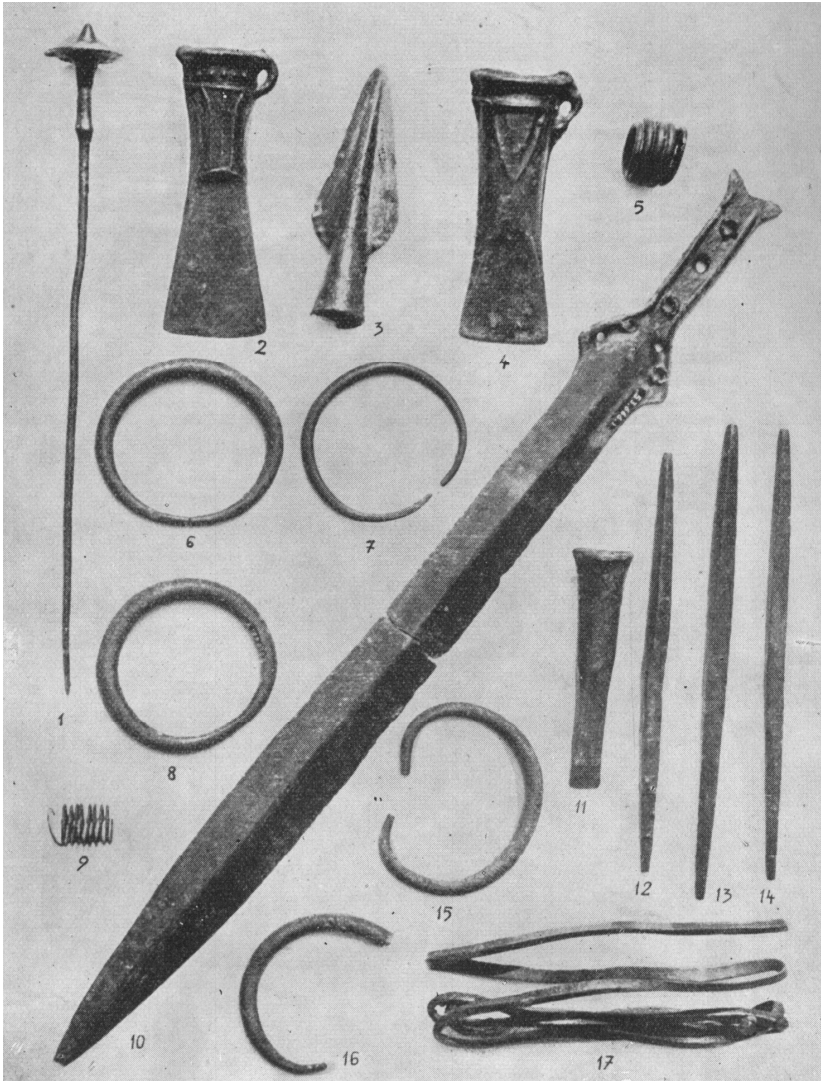
• Szendrőlád

A községtől három km-re fekvő ún. „Bükk” vagy „Pál” hegyen levő várrom kb. 60 m hosszan megtisztított, 150-300 cm magas falainál XIII-XVII. sz.-i cserepek kerültek elő. (1961-ben).

(HOM Évkönyve IV. Miskolc, 1964. 236. p.)

A rimaszombati típusú raktárleletek időrendi helyzete / Kemenczei Tibor

A későbronzkori pilinyi kultúra rimaszombati csoportjának raktárleletei között a Finkén (1963-tól Edelény része) talált leletekről is közöl fényképet. (Lásd az 1. sz. mellékletet)

I. sz. mellékletet

(HOM Évkönyve V. Miskolc, 1965. 135-175. p.)

• **Jósvafő**

Szelcepusztán, Izsó András földjén szántás közben római kori cserepek kerültek a napvilágra.

(*HOM Évkönyve V. Miskolc, 1965. 451. p.*)

Őskori bronztárgyak a miskolci múzeumban / Kemenczei Tibor

- **Szuhogy**

Az egykori Csorbakői vár területén került elő egy sarkított balta, oldalai erősen íveltek. H.: 14,1 cm. Lelt. sz.: 53.651.1.

- **Martonyi**

Az egykori vasércbánya területéről előkerült egy félholdas kávájú tokosbalta. Az egyik oldalon a peremrész hiányzik. H.: 7,2 cm. Lelt. sz.: 53.661.1.

- **Abod**

Sarkított balta. Szárnyzáródása szögletes, oldalai íveltek. H.: 17,7cm. Lelt. sz.: 53.650. 1.

- **Szendrőlád**

Korongos csákány. Felső részét laposan ívelt korong alkotja, alatta ke-
rek nyéllyuk van. Pengéje ívelt. Egész felületét gazdag vonaldíszítés borítja.
A penge két oldalán levő díszítés egyforma, a korong felső lapjának közepe
sérült. H.: 19,4 cm, korongátmérő: 7,2 cm. Lelt. sz.: 53.637.1.

Tokos balta. Pereme alatt vízszintesen körbefutó bordák, oldalának fel-
ső részén az oldalrészt két ívelt függőleges borda hangsúlyozza ki. A balta
oldalrészre kettősen ívelt. H.: 10,1 cm. Lelt. sz.: 53.638.1.

- **Finke** (1963-tól Edelény része)

Huzalgyűrű, nyolc menetes. H.: 1,7 cm. Átm.: 1,8 cm. A múzeumban
levő, már közölt későbronzkori raktárlelethez tartozik. A közlés után a mú-
zeumi anyag revíziójakor került meg. Lelt. sz.: 53.1048.1.

- **Boldva**

Gyűrű, vastag huzalból. Három menetű, végei elkeskenyednek. Átm.:
2,4 cm. Lelt. sz.: 53.685.1.

(*HOM Évkönyve VII. Miskolc, 1968. 19-46. p.*)

Avarkori leletek a miskolci múzeumban

Edelény

2 db vaskengyel. Fülük négyszögletes, talpuk homorú, széles, közepén alul bordával. Száruk alul kiszélesedik. Az egyik kengyel kisebb. M.: 19. ill. 20 cm.

Vaszabla. S alakú oldalpálcával H.: 27,1 cm.

1957-ben, Bendsák Lajos ajándékként került be a múzeumba.

(HOM Évkönyve VII. Miskolc, 1968. 47-90. p.)

• Aggtelek

A Baradla-barlangban betonjárda építés és villanyvezeték lefektetése közben végzett földmunkák során újkőkori és koravaskori edénytöredékeket találtak. A leletek a barlang Hangversenyterem és Csontház nevű részében kerültek elő.

(HOM Évkönyve VII. Miskolc, 1968. 391. p.)

Kelta leletek a miskolci múzeumban / K. Végh Katalin

- Boldva

1942-ben vételként került be a múzeumba a pincék aljáról, az egyházi földről egy lapított testű bronzfibula. H.: 9 cm. Lelt. sz.: 53.850.1.

- Szendrő

Az ún. Ördöggáti Csengő-barlangból származik egy vasolló. H.: 20,7 cm. Lelt.: sz.: 53.842.1.

(HOM Évkönyve VIII. Miskolc, 1969. 114. p.)

A Kyjatice-kultúra Észak-Magyarországon / Kemenczei Tibor

- Edelény

Az Edelényhez tartozó Borsod-derékegyházi dülőben egy patak által részben körbevett magas dombtetőn a bükki kultúrának nagy kiterjedésű települése volt. Az ásatás során azonban kora vaskori cserepek is előkerültek, amelyek a Nemzeti Múzeumban vannak. Lelt. sz.: 1948.40 – cserépleltár. A miskolci múzeum a felszínről őriz néhány kora vaskori edénytöredéket innen. Lelt. sz.: 53.566.1 - 6, 53.747 - 2.

- Szendrő

Az ördögáti Csengő-barlangban 1933-35-ben Megay Géza végzett ásatásokat. Újkori, kora vaskori és szkíta leleteket talált. Ezek között bronztárgyak (tokos balta; H.: 10,6 cm; lándzsahegy, h.: 9,3 cm; bronztű, h.: 7,8 cm; csüngő, 3,1 cm, és egy agancszabla töredéke volt. Misk. múz., lelt. sz.: 53.600.1 – 53.602.8.

- Aggtelek

A Baradla-barlangban az ásatásokat 1876-ban Nyáry Jenő indította meg. Az első feltárást még több követte, egészen 1953-ig. 1966-ban vilányvezeték lefektetése során találtak leletre a barlang Csontház nevű részében, míg 1967-ben a mai bejárat előtt római kori, 1969-ben újkőkori és kora vaskori cserepekre bukkantak. A barlangban a kutatások eredményeképpen az újkőkori és kora vaskori ember településnyomait tárták fel. Számos temetkezés is előkerült, amelyek nagy része a kora vaskorból származhat. A gazdag kora vaskori leletanyagból külön egy bronz- és egy aranykincset említhetünk meg. A barlangból a Nemzeti Múzeum és a miskolci múzeum egyaránt őriz leleteket. A most közölt leletanyag egy része ajándékként és 1966-ban gyűjtésként került a miskolci múzeumba. Lelt. sz.: 53.598.1 - 3, 67.15.15 - 34.

(HOM Évkönyve IX. Miskolc, 1970. 17-78. p.)

Honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletek a miskolci múzeumban / K. Végh Katalin

- Edelény

Finkén a vasúti töltés melletti dombon találták a következő sírleletet: vaskengyel, m: 15,1 cm; törött vaskengyel, m: 16,3 cm; zabla töredéke; nyílhegy, h: 6,4 cm. Lelt. sz.: 53.1088.1-4. A sírban lócsontok is voltak.

- Edelény

A Derekegyházi dűlőn, az ismert újkőkori lelőhelyen az alábbi honfoglalás-kori tárgyakat találták: füles bronzgomb töredéke, alsó felén rovátkolással, h: 2,9 cm. 5 db üvegyöngy fekete üvegből, sárga, piros és zöld ráfolyatott dísszel. Lelt. sz.: 53.1085.9, 53.1124.1.

- Edelény

Leszih Andor 1926-ban a magas földsáncsal körülvett Borsodi Földvárban XI-XIV. századi templomot és temetőt tárt fel. A leletek közül egy öntött bronzgomb és néhány Árpád-kori edénytöredék maradt meg. A gomb

alul rovátkolással díszített, h: 2 cm. Lelt. sz.: 53.1085.1. A földvárban s-
végű hajkarika is előkerült.

- Edelény

Borsodon a Fő utca (most Borsodi út) 268. szám alatt a következő lele-
teket találták: 2 db bronz hajkarika, bordázott, s-végű, átm: 2,6 cm; gyűrű
sodrott bronzhuzalból, átm: 2,5 cm. Lelt. sz.: 63.55.1. *(A házszám téves! A
szerk.)*

(HOM Évkönyve IX. Miskolc, 1970. 79-107. p.)

• Boldva

A cigánytelep feletti dombon Tóth Lajos későbronzkori településről
származó cserepeket talált és adott át a múzeumnak. A leletek a pilinyi kul-
túra népének hagyatékaik.

(HOM Évkönyve X. Miskolc, 1971. 507. p.)

• Edelény

Az Akácoshelyen Tóth Lajos bronzkorvégi cserepekre bukkant. Ezek
települést jeleznek ott.

(HOM Évkönyve X. Miskolc, 1971. 507. p.)

• Edelény

A Sajószentpéterről vezető út mucsonyi elágazása közelében lévő ho-
mokban két mamutfogra bukkantak. Ezeket Kovács József adta a mú-
zeumnak.

(HOM Évkönyve X. Miskolc, 1971. 511. p.)

• Edelény

Baricska Pál házána építéskor, az Ifjúság u. 21. sz. alatt, a Bódva fe-
letti magas parton edényeket, valószínű hamvasztásos sírokat talált. Négy
bögre került erről a lelőhelyről a Herman Ottó Múzeumba. Gömbölyű ha-
súak, fülük a perem fölé magasodik. L. sz.: 71.39.1-4. Bronzkoriak.

(HOM Évkönyve XI. Miskolc, 1972. 694. p.)

A Kyjatice-kultúra újabb lelőhelye /Hellebrandt Magdolna

- Szinpetri

A falu határában levő András-hegyen – helyben Csapás-tetőnek nevezik
– Dénes György terepmunkái során megismert egy kis barlangot.

Az írás az itt előkerült cseréptöredékeket ismerteti.

(HOM Évkönyve XII. Miskolc, 1973. 589-598. p.)

• Bódvarákó

Dobódel területéről Dénes György középkori településre utaló cseréptöredékeket gyűjtött. A leleteket átadta a Herman Ottó Múzeumnak.

(HOM Évkönyve XII. Miskolc, 1973. 599. p.)

• Edelény

A múcsonyi elágazással szemközti Csebi-dűlőben az Alkotmány MgTsz kavicsbányájának bővítésekor középkori templom, temető és település nyomára bukkantak. A leletmentés során egy kis méretű, szögletes szentélyzáródású román kori templom alapjait és 80 sírt tártak fel. A sírokból XIV-XV. századi ruhadíszek, övveretek, pártamaradványok, koporsószőgek, valamint XIV-XVI. századi pénzek kerültek elő. A templomtól északra egy osszáriumot, több középkori hulladékgödört, kemencealapot tártak fel. Ezekből XII-XV. századi edények, edénytöredékek és fémtárgyak kerültek elő.

A sóderbánya É-i oldalán történő bővítéskor szintén több gödörnyom mutatkozott 2-4 m mélységben. Ezekben állatcsontváz gabonamagvakkal, vaskori és népvándorlás kori cserepek, csont- és fémtárgyak, állatcsontok voltak.

(HOM Évkönyve XII. Miskolc, 1973. 599. p.)

• Szalonna

A középkori templom mellett meszesgödör ásásakor jellegtelen őskori patics- és cseréptöredékek és vassalak került elő. L. sz.: 73.6.11-3. A tárgyakat Dénes György gyűjtötte.

(HOM Évkönyve XII. Miskolc, 1973. 605. p.)

• Tomor

Dankó Katalin sárospataki régész Stefancsik Erzsébet gyűjtése alapján bronzkori cserepeket, kőbaltatöredéket juttatott a Herman Ottó Múzeumba az Árpaszer-dűlőről. L. sz.: 72.9.11-114.

(HOM Évkönyve XII. Miskolc, 1973. 606. p.)

• Tornaszentandrás

Telek-dűlő lelőhelyről Dénes György jellegtelen őskori cseréptöredékeket (L. sz.: 72.115. 1-2.) és paticsot (L. sz.: 72.15.3.) hozott a Herman Ottó Múzeumba. A leletek a szántásban kerültek felszínre.

(HOM Évkönyve XII. Miskolc, 1973. 606. p.)

• **Bódvasszilas**

A Húsvét zombolyból (Lsz. 73.30.1.) és a Kalap zombolyból (Lsz. 73.30.2.) Bárczi Éva későbronzkori cserepeket hozott a múzeumba.

(HOM Évkönyve XIII-XIV. Miskolc, 1975. 131. p.)

• **Boldva**

A Felszabadítók u. 62. számú ház alapozásakor őskori és középkori cserepek kerültek elő. Csontvázas temetkezést is találtak, de ennek korát nem sikerült tisztázni. Lsz. 73.32.1., 73.33.1., 73.34.11., 73.35.1.

(HOM Évkönyve XIII-XIV. Miskolc, 1975. 131. p.)

• **Edelény**

Majoros Lajos házának alapozásakor (Simmelweis u. 10.) csontvázakat talált. Slezsák Imrét, a Járási Könyvtár igazgatóját hívták a helyszínre, aki a már bolygatott öt csontváz helyzetét felmérte, a lelőhelyről vázlatot készített, s ezt elküldte a Herman Ottó Múzeumnak. A területen már a környező telkeken is befejezték a házalapozást, így nagyobb méretű feltárást nem végeztek. A megtalált csontvázak közül az 1. és 5. helyét hitelesítették. A házalapok közötti útszakaszon még három csontvázat sikerült feltárni. Az 1., 7., 8. sírokban előkerülő mellékletek alapján – fülbevalók, cserépfazekak – a temető kora a IX-X. századra tehető. A leletmentés költségeit a Herman Ottó Múzeum fedezte.

(HOM Évkönyve XIII-XIV. Miskolc, 1975. 131. p.)

• **Edelény**

A Simmelweis u. fölötti dombháton (Kistábla) rézkori cseréptöredékeket és egy agyagkanál töredékét találták.

(HOM Évkönyve XIII-XIV. Miskolc, 1975. 131. p.)

• **Edelény**

A Ludmilla szőlőhegyen, a Sáp-Damak felé vivő út mellett megerősített bronzkori telepen nagy mennyiségű kerámiatöredéket és paticsot gyűjtöttek.

(HOM Évkönyve XIII-XIV. Miskolc, 1975. 131. p.)

• **Szalonna**

A volt zsidó temető melletti szántásból Dénes György őskori cserepeket és jáspisopál, illetve obszidián pattintékokat gyűjtött. Lsz. 73.37.1-3.

(HOM Évkönyve XIII-XIV. Miskolc, 1975. 134. p.)

- **Aggtelek**

A Baradla-barlangból származó neolitikus és vaskori cseréptöredékeket ajándékozott a múzeumnak Dénes György. Lsz. 74.28.1-112.

(HOM Évkönyve XIII-XIV. Miskolc, 1975. 135. p.)

- **Bódvaszilás**

Az Acskó-forrás közelében, az Acskó-bükklápai nyeregnél Dénes György pattintékot talált. Lsz. 74.31.11.

(HOM Évkönyve XIII-XIV. Miskolc, 1975. 136. p.)

- **Edelény**

A Borsod-derékegyházi dombon élő növény, lucerna van. 1973 őszén a területet újraszántották. A terepjáráskor neolitikus, bükki kultúrába tartozó díszített cseréptöredékeket, obszián pengéket, őrlőkődarabokat és trapéz alakú kőbaltát találtak. A domb másik oldalán bronzkori cseréptöredékeket gyűjtöttek. A terepbejáráson részt vett Wolf Mária és Saád Andror. Lsz. 74.9.11-54.

(HOM Évkönyve XIII-XIV. Miskolc, 1975. 136. p.)

- **Szendró**

Az általános iskolánál levő új kollégium építésénél XV-XVI. századi kerámia került elő. A leleteket az iskola igazgatója jelentette. Lsz. 74.26.11-21.

(HOM Évkönyve XIII-XIV. Miskolc, 1975. 140. p.)

- **Szögliget**

A község határában, a Ménesvölgytől északra, a Sárog-kertben Dénes György őskori cseréptöredéket gyűjtött. Lsz. 74.30.11.

(HOM Évkönyve XIII-XIV. Miskolc, 1975. 140. p.)

- **Aggtelek-Jósvafő**

Zsolczi Gyula barlangigazgató régészeti cserépanyagot adott át a múzeumnak. A leletek a korábbi években, alkalmi földmunkák során kerültek elő. Figyelemreméltó egy arcos töredék, és több festett edény darabja. A tárgyak nagy része a bükki kultúrából származik (Lsz. 77.39.11-40), kisebb része kora vaskori. Lsz. 77.39.41-52.

(HOM Évkönyve XVI. Miskolc, 1977. 77. p.)

• Boldva

A Kossuth u. 13. sz. háznál Lakatos András vízvezeték ásásakor háza udvarán cserépedényben elrejtett ezüstpénzeket talált. A 78 db-ból álló XVII. századi éremlelet néhány tallért, lengyel poltúrákat és dénárokat tartalmaz. A találó a leletet átadta a Herman Ottó Múzeumnak. Gyűjteményi száma: 78/76.

(HOM Évkönyve XVI. Miskolc, 1977. 78. p.)

• Edelény

Slezsák Imre, az edelényi Járási Könyvtár igazgatója telefonon értesítette a múzeumot, hogy a borsodi földvár mellett, illetve azzal szemben leletek kerültek elő. A területen az Észak-Magyarországi Vízügyi Igazgatóság 3. sz. szakaszmérnöksége (központ Encs) mederörtelepet létesít. A kiásott alapárkokban hamuval telt kőpakolásos kemencék és hulladékgyödrök, valamint falmaradványok kerültek elő. A leletanyag jellegzetes vékony falú, korongolt kerámia és nagy mennyiségű állatsont. Az előkerült objektum és a tárgyak a korai középkorból valók.

(HOM Évkönyve XVI. Miskolc, 1977. 79-80. p.)

• Aggtelek

Dénes György (Budapest, VITUKI) a barlang felett a felszínen, körülbelül egy négyzetméternyi területen késő bronzkori cserepeket gyűjtött egy kisebb építkezés által megbolygatott helyen. Ltsz. 78.115.11-114.

(HOM Évkönyve XVII-XVIII. Miskolc, 1979. 103. p.)

• Edelény

Urbán László, az edelényi Tanács V. B. titkára két bronzkori edényt hozott a múzeumba. A tárgyakat Urbán Ferenc találta. A lelőhely a Bódva partján van, Hámán Kató u. 4. (most Kővágó u.) Emésztőgödör ásásakor kerültek elő, három ásonyom, azaz 50-60 cm mélységből. A gödör falában a találó további cserépdarabokat talált, a telep folytatódik. A lelőhelyen további munkát nem terveznek, így nem veszélyeztetett. Ltsz. 78.11.1-13.

(HOM Évkönyve XVII-XVIII. Miskolc, 1979. 104. p.)

• Szendrő

A Petőfi tér 20. szám alatt Fazekas József vízvezeték ásásakor edényben elrejtett XVII. századi éremleletet talált. Az 555 darab garast és 320 darab denárt tartalmazó leletet a cserépedény töredékeivel együtt átadták a megyei Herman Ottó Múzeumnak.

(HOM Évkönyve XVII-XVIII. Miskolc, 1979. 107. p.)

• Szendrő

1978. október 22-én jelentés érkezett a szendrői református templom gondnokától, Horváth Páltól. Meszesgödör ásása közben falmaradványokra bukkantak a templomnál. 1978. október 26-án végezték el a leletmentést. A templom déli oldalán 3,5 x 2,2-2,5 m-es szabálytalan alakú gödörben találtak a falakat. A gödör keleti felében helyezkedik el egy pillérmaradvány és ehhez kapcsolódik egy, a templom déli falával párhuzamos, keletre tartó fal. Ez a fal a meszesgödörben nem ér véget. A gödört 135 cm mélységben ásták ki, itt még sehol sincs meg a gödör alja. Amennyire meg tudták állapítani, a pillérmaradvány és a keletre tartó fal egybeépült. A falmaradványokat felmérték, lerajzolták és lefényképezték. A gödörből előkerült földben semmiféle leletanyag nem volt, így nem tudtak következtetni a fal korára. (Wolf Mária)

(HOM Évkönyve XVII-XVIII. Miskolc, 1979. 114. p.)

• Tomor

Györffy György erre a dombra (Gyanda) lokalizálja Gyanda középkori falut. Pesthy F. kéziratos helységnévtárában is szerepel dülönévként. A mai faluban is él ez az elnevezés, a falubeliek úgy tudják, hogy itt volt a régi falu. A domb mindkét oldalán keveredik a bronzkori anyag az Árpád-korival. A domb nyugati oldalán erősen égett, vörös és fekete rögöket figyeltek meg, valószínűleg házak nyomait. (Wolf Mária)

(HOM Évkönyve XVII-XVIII. Miskolc, 1979. 114. p.)

• Tomor

1979. IV. 5-6-án terepbejárást végeztem Tomoron a Gyanda dülőben. Györffy György ide lokalizálja a középkori Gyanda falut, Pesthy F. kéziratos helységnévtárában említi, hogy a múlt század közepén itt még templom alapfalait és más épületromokat is találtak.

Terepbejárásom során azonban a Gyanda dombon csak egy későbronzkori telepet találtam. Árpád-kori vagy középkori falunak nyomát sem találtam. (Wolf Mária)

(HOM Évkönyve XIX. Miskolc, 1980. 96. p.)

• Aggtelek

1981 júliusában Majoros Zsuzsa jelentette, hogy a Baradla-barlangban embercsontok kerültek elő. A barlangban megtaláltuk egy ember felkarcsontjait és tibia (*sípcsont*) töredékeit egy patak partjára kitéve. Az eredeti lelőhelyet nem lehetett megállapítani. Ugyanakkor a Retek-ágban nagy mennyiségű neolitikus cserepet gyűjtöttünk. (Simán Katalin)

(HOM Évkönyve XXI. Miskolc, 1982. 110. p.)

• Bódvarákó

1981 tavaszán érkezett az első hír a Herman Ottó Múzeumba, hogy az Esztramos-hegy Szentandrás-barlangjában cserepek kerültek elő. Mivel a bányaművelés veszélyeztette a területet, még az év augusztusában megkezdttük a leletmentést. Ennek folyamán a kutató árkokból egy vaskori zabla és néhány cseréptöredék került elő.

1982 július-augusztus hónapban komplex kutatással folytattuk a leletmentést. Két méter széles, mintegy 20 méter hosszú árokmal a barlangot teljes hosszúságában felnyitottuk. A kitöltésből újkori, bronzkori, kora vaskori cserepek kerültek elő, valamint egy bronzkori kés. A rendelkezésünkre álló idő alatt szinte csak a holocén rétegsort tudtuk feltárni. Az ásatással egyidejűleg mérésekre, geomorfológiai megfigyelésekre is sor került. A tábor az OKTH Észak-Magyarországi Felügyelőségének egyetértésével a B.-A.-Z. megyei Természetvédelmi Egyesülettel közösen rendeztük. (Simán Katalin)

(HOM Évkönyve XXI. Miskolc, 1982. 110. p.)

• Edelény

1982 augusztusában Barta Istvánné edelényi gyógyszerész a Ludmilla dűlőről ép edényeket és cseréptöredékeket hozott be a múzeumba.

A helyszíni szemle során megállapítottuk, hogy a lelőhelyen, amely a Damak felé vezető országút mentén van, nagy kiterjedésű, középső bronzkori erődített település található. Erre utal a területen előkerült nagy mennyiségű kerámiatöredék. A területen már 1973-ban végeztek helyszíni szemlét a múzeum munkatársai. (L. Wolf Mária - S. Koós Judit)

(HOM Évkönyve XXI. Miskolc, 1982. 111. p.)

• Hangács

1982 áprilisában a Simonvölgy tanyánál a középkori Simonlaka falu lokalizálását végeztük. A lelőhely kb. 50 x 50 méteres, kevés, de egységes Árpád-kori leletanyag került elő belőle. (L. Wolf Mária - Simán Katalin)

(HOM Évkönyve XXI. Miskolc, 1982. 114. p.)

• Szendrő

1980 őszen Szendrő és Szalonna között a Gacsal nevű dűlőben szántás közben nagy mennyiségű embercsont, cserép és habarcsos kődarabok kerültek elő. A helyszíni szemlén Lovász Emese megállapította, hogy a területen egy középkori temető terül el, amelynek legfelső rétegét a szántás megbolygatta. A felszínre került nagy mennyiségű habarcsos maradványból kőépületre (templom?) lehetett következtetni.

Leletmentő-hitelesítő ásatást folytattunk 1981 nyarán, amelyet 1982-ben is folytattunk. Az ásatás során előkerült egy félköríves szentélyzáródású, nyugati tornyos templom maradványa. A templom körüli temetőnek idáig 37 sírját tártuk fel, tájolásuk általában K - Ny-i, mellékleteik a következők voltak: s-végű és sima hajkarikák, bronz, csont övveretek, vaskések, vascsatok, egy sírban pedig textilmaradványok. A sírok nagy részénél koporsónyomokat és több vasszőget is találtunk.

A templomtól kb. 30 méterre északra egy település nyomait is felfedeztük, több tűzhelyet, kőpakolósos kemencét és egy nagyméretű kétosztatú objektumot is. A településen gazdag Árpád-kori kerámiaanyag került elő.

Az ásatás során 10 db középkori pénzt is találtunk, amelyek közül a legkorábbi (Szt. László pénze) a településen, egy kőpakolósos tűzhely előtéréből, a legkésőbbi (I. Ferdinánd-kori) a templom közeléből került elő. (L. Wolf Mária)

(HOM Évkönyve XXI. Miskolc, 1982. 123. p.)

• **Edelény**

A borsodi földvárral szemben, az Edelényről Szendrőbe vezető út bal oldalán található a Mederfelügyelősg területe. 1976-ban Hellebrandt Magdolna végzett itt leletmentést, amikor a területen építkezés folyt. A hitelesítő terepbejárás során több Árpád-kori és néhány őskori cseréptöredéket találtunk. (Ltsz.: 83.41.1-39.). (L. Wolf Mária - Simán Katalin)

(HOM Évkönyve XXII-XXIII. Miskolc, 1985. 77. p.)

• **Edelény**

Egy 1982-ben végzett helyszíni szemlének alapján kezdtük meg 1983 nyarán a leletmentő-hitelesítő ásatást a Ludmilla dűlőben, ahol szőlőművelés során egy középső bronzkori települést bolygattak meg. Viszonylag kis területen dolgozhattunk csak, mivel a terület nagy része művelt zártkert. Az előkerült leletanyag a füzesabonyi kultúra klasszikus időszakára jellemző. Ép edények, svédsisak alakú tál, nagyméretű tárolóedények töredékei, hordozható díszített tűzhely töredékei érdemelnek említést a nagy mennyiségű anyagból.

Az egyik gödörben rengeteg hamu, faszén között két ép edény és egy tál volt, benne égett gabonamagvakkal. A gödörben ezenkívül cseréptöredékeket, a gödör tetején pedig égett paticsdarabokat találtunk. A szőlő- és kertművelés által erősen megbolygatott területen települési objektumokat megfigyelni nem tudtunk. (S. Koós Judit)

(HOM Évkönyve XXII-XXIII. Miskolc, 1985. 77. p.)

• Jósvafő

Czajlik Zoltán barlangász jelentette, hogy az Elsőzilip-völgyben, a völgytorkolat fölött 20 méterrel kohó nyomait fedezte fel.

A lelőhelyen természetes kis katlanban erősen átégett agyagfalat, mélyebben enyhén ívelő boltozatot figyeltünk meg. A boltozat alatti kis üregben salakmaradványokat találtunk. A környéken elszórtan is láttunk salakdarabokat.

Gömöri János szakértői véleménye alapján a kohó újkori. (Simán Katalin)

(HOM Évkönyve XXII-XXIII. Miskolc, 1985. 82. p.)

• Szendrő

A Szendrőből Szalonnára vezető út jobb oldalán, közvetlenül az út mellett a Csehi-tanya magasságában vegyes őskori (bronzkori) és Árpád-kori lelőhelyet találtunk. Több obszidián és hidrokvarcit szilánkot, vassalakat és két orsógombot gyűjtöttünk. A lelőhely kiterjedése kb. 500 x 100 m. (Ltsz.: 83.40.1-57.) (L. Wolf Mária - Simán Katalin)

(HOM Évkönyve XXII-XXIII. Miskolc, 1985. 87. p.)

• Szendrő

Folytattuk az Árpád- és késő középkori település feltárását a Gacsal dűlőn. Ennek során két egymásba ázott nagyméretű, földbe mélyített későközépkori házat találtunk. Az 1. objektum 6 x 5,5 méteres, megközelítőleg négyzetes tere elé keletről 2,5 x 4 méteres lépcsőzetes bejárat csatlakozik. A bejárat körül négy nagyobb, kővel bélelt cölöplyuk, a bejáraton belül három kisebb, ugyancsak kővel bélelt cölöplyuk került elő. Az objektum a mai felszíntől 180 cm-re volt beásva. A ház közepe táján kis foltban tapasztaást találtunk. Ezen a részen meglehetősen nagy területen szétszóródva a mai felszínhez is igen közel nagyon sok követ találtunk. Ezek feltehetően a kemence maradványai. A kemence közeléből különféle mélységből igen sok, több fajta kályhaszem és kályhacsempe töredéke került elő. Az objektum északi sarkában 17 db pénz és egy aranyozott ezüstgyűrű került elő. A pénzek közül a legkorábbi Hunyadi János (?) vagy V. László (?) denára, a legkésőbbi pedig I. Ferdinánd 1529-ből való denára. Lehetséges, hogy ehhez a leletegyütteshez tartozott a ház területén szétszóródott további 9 db pénz is.

A 2. objektum négyzet alakú 6 x 6 méteres, lépcsős bejárata nem ugrik a lakótér elé. A házat a mai felszíntől 140 cm mélyre ásták be. A nyugatról nyíló bejáratával szemben déli falának síkjából félkör ívben állt ki a kemenceje, itt és közelében a keleti sarokban erősen átégett faszenes, hamus folt, valamint több nagyobb kő is volt. Ugyanitt találtunk egy 20 - 30 cm-es, erő-

sen átégett faszenes, paticsos réteget is. Az objektumot II. Lajos és I. Ferdinánd pénzei kelteznek. (L. Wolf Mária)

(HOM Évkönyve XXII-XXIII. Miskolc, 1985. 87. p.)

• **Szendrő**

1984. április 13-án terepbejárást végeztünk Büdöskútpusztán a dombtetőn, melynek során a platón kb. 600 x 50 méteres vegyes őskori, többnyire bronzkori cserepekből álló lelőhelyet találtunk. (L. Wolf Mária - Simán Katalin)

(HOM Évkönyve XXIV. Miskolc, 1986. 352. p.)

• **Szendrő**

1984. április 13-án terepbejárást végeztünk Büdöskútpusztán a vasút mellett, melynek során a Büdöskútpusztára vezető út és a polgárvédelem épületei közötti területen egy kb. 50 x 50 méteres neolitikus lelőhelyet találtunk, sok cseréptöredékkal és három obszidián eszközzel. (L. Wolf Mária - Simán Katalin)

(HOM Évkönyve XXIV. Miskolc, 1986. 352. p.)

• **Szendrő**

A Gacsal dűlőn az 1984-es ásatást megelőzően a templom és a település egyes részein felderítő jellegű geofizikai kutatást, nevezetesen rádiófrekvenciás térérősség és dipol elektromos rétegszelvényezés méréseket végeztünk. Ezek eredményeit felhasználva bukkantunk a település néhány újabb objektumára. Ahol a geofizikai mérések a legpregnansabb eredményt mutatták, egy több korszakhoz tartozó gödöregyüttest tártunk fel: három egymásba ástott Árpád-kori, amelyek közül az egyiket egy őskori gödörbe ásták, három őskori gödör és egy árok több részlete került itt elő.

Az Árpád-kori objektumok közül egynek a formáját tudtuk teljes egészében megállapítani, a másik kettőt a későbbi beásások részben elpusztították. Az ovális alakú, 4,7 x 3 méter nagyságú gödör falai erősen rézsűsek, északi, keleti és nyugati fala alá kis szakaszon fülkét is vájtak. A nyugati és a keleti fülkék mellett egy-egy karólyukat is találtunk. Bejárata délről nyílik, szabályos lépcsősor vezet az objektum belsejébe. A lépcsők közül kettő enyhe lejtésű padkában folytatódik az objektum keleti fala mentén. A leghosszabb padkába az objektum déli fala mellett két kisebb és egy nagyobb cölöplyukat vájtak, részben a rézsús oldalfal alá. Ezek feltehetően valamiféle belső berendezés nyomai.

A másik két Árpád-kori gödör formája jóval egyszerűbb. A leletanyag nagyfokú azonossága miatt nehéz megállapítani az objektumok időbeli sorrendjét, valószínűnek látszik, hogy mindháromat a XIII. század folyamán használták. (L. Wolf Mária)

(HOM Évkönyve XXIV. Miskolc, 1986. 353. p.)

• Szendrő

A Garadna nevű területről Poharanszki János két bronzkori bögrét aján-dékozott a Herman Ottó Múzeumnak, amelyek korábbi mezőgazdasági munkák során kerültek elő. Elmondása szerint a helyszínen sok cseréptöre-dék, paticsdarabok és kőépületre utaló nyomok is voltak.

(HOM Évkönyve XXIV. Miskolc, 1986. 353. p.)

• Edelény

1987-ben az Edelényi Városi Tanács levélben fordult a miskolci Herman Ottó Múzeumhoz, amelyben jelezte, hogy a borsodi földvár terüle-téről kitelepítette a cigány lakosságot, a házakat lebontatta, a földvár egész területét régészeti kutatásra átengedi, és ezt anyagilag is támogatja.

Ennek alapján kezdtük meg a földvár belsejében az ásást, amelynek során hét szelvényt nyitottunk meg. A nagy mennyiségű, IX-XI. századi ke-rámiaanyagon kívül bronzékszerek (hajkarikák, karperecek), égett gabona-magvak kerültek elő. Feltártunk két földbe mélyített lakóházat, melyek kö-zül az egyikben kőkemencét és benne egy edényt találtunk. Előkerült to-vábbá egy szabadon álló kemence is, melyből négy ép edényt bontottunk ki. (L. Wolf Mária)

(HOM Évkönyve XXVII. Miskolc, 1989. 557. p.)

• Edelény

1988. október 21-én terepbejárást végeztem Edelényben és környékén. Fazekas Lajos (Hangács, Rákóczi u. 36.) bejelentésére megtekinttem egy általa avarnak mondott lelőhelyet. Ez a lelőhely az edelényi benzinkút mel-lett, az egykori Borsod község temetőjében helyezkedik el, azonos az Edelény, Sztálin út 268. sz. (később Fő út, jelenleg Borsodi út) alatt nyil-vántartott lelőhellyel. *(A házszám téves! A szerk.)* A temető háta mögött egy körülbelül 10-15 éve épült utca helyezkedik el. Kérésünkre az itt lakók el-mondták, hogy a házak építése közben több helyen is találtak csontvázakat és hajkarikákat is.

A lelőhelyet kora Árpád-korinak tartja a kutatás. (L. Wolf Mária)

HOM Évkönyve XXVIII-XXIX. Miskolc, 1991. 650. p.)

• Edelény

A Gátrajáró az Edelényből Szendrőlád felé vezető műút jobb oldalán, a borsodi földvártól mintegy ötszáz méterre É-ra helyezkedik el, mint lelőhe-lyet 15-20 évvel ezelőtt Fazekas Lajos fedezte fel. A nagyobbacska domb D-i részén sűrűsödtek a leletek. Őrlőkő töredéket és nagyobb mennyiségű neolitikus kerámiát, valamint néhány atipikus kőeszközt gyűjtöttünk. (L. Wolf Mária)

HOM Évkönyve XXVIII-XXIX. Miskolc, 1991. 650. p.)

• Szendrő

1988. X. 10-14. között tovább folytattuk az alsó paleolit szórványlelőhelyként ismertté vált település 1987-ben megkezdett ásatását a Temetődombon. E munkával egy időben több sztratigráfiai fúrást végeztünk.

A lelőhely s az új Bódva-völgyi leletgyűttes kronológiája valószínűleg a közeli Edelény akácoshegy bányájában 1987-ben metszett szelvény alapján adható meg, ahonnan ez évben „in situ” került elő ugyanez a leletanyag, 4 méter mélyen vörös, magas agyagtartalmú, eltemetett talajban.

Az ipar nyersanyagkészlete kvarc, kvarcit és radiolarit kavics, valamint tömbkova esetén clactonien. Az eszközök között sok a chopper (*a legkezedtelegesebb ember alkotta eszközök egyike*) és chopperszarmazék. Megtalálható a szakóca és néhány középső s felső paleolit típus is.

Kora – teraszmorfológiai és paleopedosztratigráfiai adatok alapján – mindenképpen középső pleisztocén, feltehetőleg a 9. oxigénizotópos fázis interglaciális, 300-350 ezer év körül. (Ringer Árpád)

HOM Évkönyve XXVIII-XXIX. Miskolc, 1991. 652. p.)

• Szendrő

A Kálvária-dombon (Temetődomb) a több hektárnyi kiterjedésű alsó paleolit szórványlelőhely 1987-ben megkezdett rétegtisztító ásatását 1989. X. 25-28. között folytattuk. A felszínt borító paleotalajban szántásmélység alatt sikerült kultúrréteget találnunk. Miután a Bódva és a Sajó völgyében mindmáig több mint tíz lelőhelyen mutattuk ki ezt az új leletgyűttest – köztük geosztratigráfiai jól értékelhető rétegsorokban is – a jövőben szükségessé válik egy újabb magyarországi alsó paleolit kultúra elkülönítése. Ez a kvarcit, kova és andezit kavicsot feldolgozó alsó paleolitikum mind technológiailag, mind tipológiailag különbözik a vértesszőlősi őstelepen megismerttől. Valószínűsíthető kora 250-400 ezer év. (Ringer Árpád)

HOM Évkönyve XXVIII-XXIX. Miskolc, 1991. 659-660. p.)

• Aggtelek

A Barlangigazgatóság által tervezett jelentős átalakítások hírére bejárást végeztünk a leendő munkaterületeken. Az ismert kora vaskori cserepeken kívül újdonság, hogy a közelmúltban a már bolygatott földben emberkoponyát találtak, alsó állkapocs nélkül. Az embertani anyagot átadták a Herman Ottó Múzeumnak. (B. Hellebrandt Magdolna)

HOM Évkönyve XXVIII-XXIX. Miskolc, 1991. 661-662. p.)

• Edelény

Az elmúlt három évben tovább folytattuk a borsodi földvár 1987-ben megkezdett feltárását. Kemencéket, földbe ásott házak nyomát, nagy meny-

nyiségű kerámiaanyagot, gabonamagvakat, állatcsontot találtunk. A vár ÉK-i oldalán egy 5 x 5 méteres kőépület alapjait sikerült feltárnunk. A köveket vörösre égetett agyagba rakták, néhol habarcsmaradványokat is találtunk közöttük. Az épület alján, egymással párhuzamosan több elszenesedett fagerenda is előkerült. Feltártuk továbbá egy igen nagy méretű, kb. 10 méter széles, 3-3,5 méter mély árok több részletét, amely keresztben, É-Ny-i irányban átszeli a földvár belsejét. Az árok D-i szélén a kőépület falazási technikájához hasonlóan épült, vörösre égett agyagba rakott kőfalat találtunk. A kőfal alatt kb. 50 db részben ép, részben a föld által összenyomott edényt, karpereceket, hajkarikákat, késeket, nyílhegyeket találtunk. A telepjelenségek az árok két partján, illetve az alján jelentkeztek. A földvár sáncát két helyen, a DK-i, valamint a DNy-i oldalon vágtuk át. A felső szinten két kazettasor futott végig a külső, illetve a belső oldalon, közöttük egyszerű földtöltés. Alul sűrű gerenda-rácsszerkezet volt, de a gerendák a sánc-irányra ferde szögben feküdtek, a felső, kazettás szerkezetnél valamivel nagyobb területet befogva. Ez alatt egy egyszerű földsánc került elő. A sánc metszete három építési fázist árul el. A sánc valamennyi részében sok kora Árpád-kori cseréptöredék került elő. (Nováki Gyula - L. Wolf Mária)

HOM Évkönyve XXVIII-XXIX. Miskolc, 1991. 663-664. p.)

1993-tól már nem jelenik meg az évkönyvekben az évenkénti ásatásokat és leletmentéseket ismertető összefoglaló, azonban az érdeklődők figyelmébe ajánljuk az azóta megjelent alábbi írásokat, melyek az Edelényi kistérség régészeti kutatásához szolgálnak adalékkul.

– A borsodi földvár sánca / Nováki Gyula. A HOM Évkönyve XXX-XXXI. Miskolc, 1993. 125-145. p.

– A földvárkutatás jelenlegi helyzete, a borsodi földvár / Wolf Mária. A HOM Évkönyve XXXVII. Miskolc, 1999. 315-328. p.

– Újkőkori arcós edények a Kárpát-medence északkeleti részéről / Kalicz Nándor - S. Koós Judit. A HOM Évkönyve XXXVIII. Miskolc, 2000. 15-44. p.

– Edelény, Szendrő és Izsófalva vízivára / B. Hellebrandt Magdolna. A HOM Évkönyve XLI. Miskolc, 2002. 15-37. p.

– 10. századi kerámialeletek Borsodon / Wolf Mária. A HOM Évkönyve XLI. Miskolc, 2002. 39-60. p.

– Adatok 10. századi edényművességünkhöz: A borsodi leletek tanúságai / Wolf Mária. A HOM Évkönyve XLII. Miskolc, 2003. 85-108. p.

– A csorbakői vár története 1648-ig / Szörényi Gábor András. A HOM Évkönyve XLII. Miskolc, 2003. 165-226. p.

Összeállította: **Hadobás Pál**

A szuhogyi Csorbakői vár

XVI. századbeli pénzhamisító műhelye

A Borsod megyei Szuhogy község feletti Nagy-hegy kör alakú tetején, 312 m magasságban van a középkori Csorbakő, vagy ahogy most a nép és a katonai térképek is „elferdítve” mondják: Cserbakő vár romja. A romokból nem sok látszik, első figyelmünk akkor fordult felé, mikor 1928. évben a hegy másik végén levő jégkorszakbeli barlangot ásatta a Borsod-Miskolci Múzeum. Diluviális ősszállatcsontok, különösen a gyapjas orrszarvú és ősló maradványai kerültek ott elő. Az ásatást vezető dr. Saád Andor ekkor egy-pár sima felületű, gyengén ezüstözött rézlapkát hozott be onnan, amiből nem volt nehéz megállapítani, hogy pénzhamisítás céljaira készültek. A lapkákat ott lelték Csorbakő romjainál. Később köhordás és kőporszedés közben is találtak hol középkori kerámiai emlékeket, hol ilyen pénzlapkákat, – így tervbe vettük, hogy ott próbaásatást végzünk. Nemsokára ezután Szegő András szuhogyi cipészmeister hozott be vagy 200 darab réz és igen gyengén ezüstözött rézlapkát, egy csomó össze-vissza szabdalt lemezdarabot, nyíradékot, közte egypár olyant is, amiből a pénzlapkák ki voltak vágva. Nyilvánvalóan egy pénzhamisító műhely maradványait. Ő akkor már kilencedik éve kutatta a várat a legnagyobb figyelemmel, annál is inkább, mert azelőtt bányász volt. Ezt a munkáját olyan aprólékos gonddal végzi, annyira összegyűjt minden legkisebb leletet, darabkát és számot tud adni, hogy mit hol és hogy talált, hogy semmi különösebb rombolást és régészeti szempontból kártevést nem tapasztaltunk, mikor ott próbaásatást végeztünk. Ennek megtörténte után őt bíztuk meg azzal, hogy a további kiásást végezze, a leletek kötelező beszolgáltatása mellett.

A vár alapfalainak romjai jórésztben még a föld alatt vannak, így fel sem mérhető teljes pontossággal. Egy kb. 20 m hosszú, 15 m széles fellegvárból, ettől 6-7 m-re egy 1,60-2 m széles, kapukkal, ablakokkal áttört belső, – és ettől kb. 10 m-re eső s a belső várat látszólag kör alakban övező külső falból áll. A külső fal előtt még egy földerődítmény is lehetett, – valószínűleg sáncárok. A falak két széle lapos, nagy kövekkel volt kirakva, közöttük oda behányt apróbb kövekkel kitöltve.

A vár nyugati oldalán levő egyik helyiségből kerültek elő a leletek. Kifelé a völgy felé a fal egy részén bolthajtás nyomai bejáró ajtóra vagy ablakra mutatnak. A kb 6 x 6 m méretű szoba, a vár külső falaihoz igazodva, körnegyed alaprajzú, (északi része a nyugati oldalra derékszögben merőleges, a déli fal pedig félkör alakú). Ebből a földszinti helyiségből egy lépcső vezet (15 lépcsőfokkal) az emeleti, természetesen már meg nem lévő szobákba. Nyomok vannak arra, hogy itt is folyt a pénzhamisítás, mert innen s

a vár többi részeiből is kerültek elő hamisított pénzek, olvasztó tégelytöredékek. A szobából egy átjáró visz egy másik, kb. 3,5 x 5 m méretű helyiségbe. Itt a sarokban van a kéménykürtő, előtte nagy hamuréteg, sok kormos kő, összeolvadt fémsalak, s mind a két helyiségben olvasztótégelyek töredékei, melyek közül kettő teljesen épen maradt meg, 22-nek csak a fele, harmadrésze, 36 fenékrész, 21 nagyobb és több száz kisebb tégelytöredék. A számok mutatják, hogy sok olvasztótégelyt használtak.

Ezek a tégelyek alul kerek, nyílásuknál háromszög alakúak, némelyiknél kis kiöntővel. Erősen kiegészített finom homokos agyagból készültek. Soknál az eredeti alak a tűzben deformálódott. Van amelyikben belül egy kis bronzrög jelzi, hogy olvasztáshoz használták. Az egyik teljesen ép, mérete: 10 cm magas, szájníylásának széle 11 cm, a másik tégely 7,5 cm magas és 9 cm széles. Egy fél darab magassága 13 cm. Alakjuk teljesen azonos azzal a XVI. századbéli pénzverőműhelyt ábrázoló képen látható olvasztótégellyel, melyet az Iparművészet könyve I. k. 121. lapján közöl Ráth Gy., Az érem c. művében. (Egy pénzverő műhely I. Miksa korában.)

Volt a leletek közt három, egészen kis alakú tégely töredéke is, fenékátmérőjük 13, 20, 20 mm. Hogy mi célra szolgáltak, nem tudjuk. Bár látszólag azt mutatják, mintha ezüstöt, vagy ónt olvasztottak volna bennük, semmiféle fémlerakódás rajtuk ki nem mutatható. A fehéren csillogó pettyek a homokcsillám lemezkei.

Vaskések, kis vésők, bronz karikák, összelapított puskagolyók, bronzlemezek és sok, részben már felismerhetetlen vastárgy került elő a két helyiségből. Magára a pénzverésre vonatkozó szerszám, annak töredéke, vagy éppen a verőtövek idáig nem jöttek napfényre.

Sok vörösréz és bronzlemez darabot, forgácsot, nyiradékot sikerült kiásni. Százat meghaladja ezeknek a száma. Van vastagabb réz rudacska, vannak ezekből szétkalapált, szalagszerű, 10-12 mm széles, 2 mm vastag, és vannak egészen laposra kalapált kisebb-nagyobb szabálytalan formájú, szélről levágott, keskeny, forgácsszerű darabok. Legfontosabbak azok a keskeny, vörösréz és bronz lemezek, amelyekből a pénzlapkákat kör alakú véső segítségével kivágták. Ilyen idáig 41 darab került ki a romok közül. A legépebben megmaradt két példánynak a hossza 20, illetve 22 cm. Mind a két tőn 13-13 lapka kivágás helyével. A pénzverési technika szempontjából nagyon becses lelet ez, mert ezekből is kitűnik, hogy az egész vékonyra kikalapált lemezeket keskeny szalagalakra vagdalták és abból pontos távolságra egymástól vésték, ütötték ki a kör alakú véső és kalapács segítségével a lapkákat. Olyan egy sem került elő, mely szabálytalan alakú lemez volna, vagy éppen azokból a lapkák rendszertelenül lennének kivágva. Van olyan, amelyikből nem esett ki a körülvágott lapka, nem kapott elég erős ütést ahhoz, hogy teljesen átvágja a lemezt. A pénzveréshez szükséges – vörösrézből és

alig 5 % ónt tartalmazó bronzból készült – fémlapkákból 1391 darab, illetve töredék került elő. Egy részük ezüstözött és ónozott felületű, tehát verés alá előkészített. Az ezüstözés elég gyatrán történt, a legtöbbször átlátszik a bronz színe. Ha nem volt ezüstjük, ami úgy látszik sokszor megesett, ónozták a lapkákat és pedig kétszer, kiverés után is. Sok a szabálytalan kivágás, ami nem sikerült vagy behasadt és a nagyobb része töredék, ami bizonyára a lapka kivágása közben törhetett le és mint selejtest dobták el. Teljesen ép karimájú 329 van, de ha jobban megvizsgáljuk ezeket, akkor kiderül, hogy ezek sem egészen tökéletes darabok, nem egyenletes felületűek stb., lehet, hogy már ezek is selejteztettek voltak és azért maradtak ott, szétdobálva, a műhelyben.

A lapkák kétféle méretűek. Van egy nagyobb típus, átlag 14-16 mm átmérővel, ez a denár veréséhez volt alkalmas. Ezek bronzból s kisebb részben vörösréz-ből készültek. Van egy kisebb forma, 10-12 mm-es nagyságban, ez az obulus formának felel meg, ezek mind vörösréz-ből valók. Obulus hamisítvány nincs a kivert példányok közt, ami 2 obulus van, azok jó veretek.

Hamisított pénznél egységes és törvényes súlyt természetesen nem lehet keresni. Itt csak a forma s a veret megközelítő hasonlatosságára törekedtek. Az ezüstözött, illetve ónozott lapkák súlya 34-62 cgrm, a nagyobb rézlapkáké 35-65 cgr, a kisebbeké 43-67 cgr közt ingadozik.

Kivert pénz 131 volt a leletben és két olyan, amelyen verési kísérlet történt. A pénzek között a II. Lajos előttiék jó, törvényes veretek, ezeket talán a hamisított pénzek ezüstözésére, beolvasztásra akarták felhasználni. A többi azonban hamisítvány. Az utóbbiak közt alig van egypár, amit forgalomba lehetett volna hozni, a többi hibás, törött, tehát már a műhelyben kiselejteztet darab lehetett.

A hamisítás az akkori pénzverési eljárás szerint kalapácsveréssel történt. A veretek nem olyan élesek, mint a törvényes denároké, vagy a kalapácsütések voltak gyöngébbek, vagy ami inkább jobban magyarázza a gyöngö veretet, az, hogy a vörösréz és bronz keményebb, mint az ezüst és nehezebben verhető. A pénzek vésetei, a Sz. Mária s a címer rajzai, a betűk kifogástalanok. Ha jó ezüsből volnának, csalódásig hasonlóknak lennének az eredetihez. Seholy egy rossz betű, vagy évszám nincs a hamisítványokon. A verőtövek készítői mesterek voltak. A II. Lajos némelyik denárán előforduló fordított kettes évszámot is hűen utánozták a CNH. 308 hamisítványon.

Minket természetesen az is érdekelt, megállapítható-e egy olyan speciális denártípus, melyet közelebbről ezen műhely termékének nevezhetnénk meg. Az lenne ugyanis a legtökéletesebb végcél, ha legalább is a történetileg legismertebb pénzhamisítók pénzeit külön-külön meg tudnánk jelölni. Ennél az érdekes leletnél meghatározó jellegűnek csak azt tudjuk lerögzíte-

ni, hogy a vésetek kifogástalanok, az anyag azonban igen silány, alig ónozott, illetve ezüstözött vörösréz és bronz.

Az idáig előkerült pénzek ezek:

- Zsigmond CNH. 121, CNH. 129, C–C réz, 22 drb.
- I. Ulászló CNH. 141, B–P réz, CNH. 145/a réz, CNH. 149/a I–h.
 - V. László CNH. 202, a CNH.-ban közölt rajznál valamivel nagyobb.
 - I. Mátyás CNH. 217, CNH. 222 I–D, CNH. 232 K–P és rózsa, 3 drb; K–V és A, CNH. 232 törött, CNH. 242 K–P és rózsa, obulus.
 - II. Ulászló CNH 272 K–h 2 drb, CNH. 272/b, CNH. 276 K–E és S, CNH. 278/a 1505 K–H, 1509 K–G, 1511, CNH. 283 K–h obulus.
 - II. Lajos 1524 K–?, 1526 K–P, a Mária oldalon átvert, címer nyomokkal, CNH. 308/a 1524.

Zápolya János 1527.

I. Ferdinánd 1528 2 drb, 1530 2 drb, 1531 2 drb.

Hamisítványok

II. Lajos CNH. 308/a 1524 9 drb L–K.

I. Ferdinánd 1536 5 drb K–B, 1537 26 drb K–B, 1538 20 drb K–B, 1539 19 drb K–B, évszám? 49 drb K–B, gyenge veretű 3 drb, sima lapka, egy pajzs nyomaival, ezüstözött lapka, pár betű nyomaival.

Külföldiek

Cseh II. Ulászló 2 drb filléres.

Osztrák I. Ferdinánd féllapú, 2 drb.

Salzburgi érseki pénz

A CNH. 308/a. sz. denároknál kétféle veretet különböztethetünk meg, a Ferdinánd-féle 1536. évinél 2, az 1537. évinél 4, az 1538. évinél 3, az 1539. évinél 3 féle veretet, de ezek csak egészen lényegtelen, apró változatok. Ennyiféle verőtövet mindenestre használtak.

Az utolsó évszám 1539. Amint látni fogjuk, a pénzhamisítás 1541-1553. évek közti időben történt. Itt tehát antedatálásról van szó. Azon, hogy Ferdinánd vereteinél régebbiekeet, II. Lajos denárait is verték, nem kell csodálkoznunk, maga a törvény megengedte, hogy régebbi denárokat is lehet a forgalomban használni és éppen ezért gyártották a régieket is, mert a közhasználatban is úgy forgott a régi az újjal együtt. Talán éppen ezzel az antedatálással akarták elterelni a figyelmet arról, hogy a pénzek akkor – 1541-1553-ban készültek.

Lássuk most már azt, kik és mikor gyártották itt a hamis pénzeket?

Borsod megyében ez időben két nagy családnak, a Perényieknek és a Bebekeknek voltak nagy birtokaik. Szuhogy és a hozzátartozó Csorbakő vára előbb a Perényieké volt, kik azt 1351-ben szerezték meg. 1403-ban Zsigmond megengedte Perényi Imrének, hogy a már omladozó várat újra felépíthesse. 1541-ben pelsőci Bebek Imre birtokába került Csorbakő vára.

A Bebekek ősrégi felvidéki család. Ferenc, akinek nagy birtokai voltak Borsodban is, Abaúj és Gömör megyék főispánja, a Felvidék kapitánya volt. A korra igen jellemző kalandos életrajzából elég annyit tudni, hogy 1529-ben Ferdinánd-párti, de 1530-ban már Zápolya mellé áll. Valósággal fosztogatja a Felvidéket, éppen úgy, mint Csoltói Bazsó Mátyás, aki szintén hamispénzverő volt. 1540-ben ismét Ferdinánd pártjára állt Bebek, 1554-ben pedig Izabella híve lesz. Ferdinánd az országgyűlés elé idézteti és számkivetésre ítélik. Bosszúból a Szepességet kezdi pusztítani és török segítséggel megveri Ferdinánd ellene küldött seregét. Később a szultánt Izabella ellen ingerli s magát a törökkel Erdély vajdájává neveztetni ki. Izabella 1556-ban hazaárulónak nyilvánította és megölette. Fia György, aki apja halála után szintén pusztítja a Felvidéket s élete végén Zápolya pártján vezér lett, volt a Bebek-család utolsó tagja.

Ennek a Bebek Ferencnek a testvére volt Bebek Imre, II. Lajos titkára, gyulafehérvári prépost, aki 1534-ben református lett és feleségül vette a krétai származású görög Arbanász Ilonát. János király elzáratta, de nemsokára kiszabadult és 1541-ben Ferdinánd fogadta kegyeibe és Csorbakő várát neki adományozta, „a várra nézve Perényi Pétert, a vár eddigi tulajdonosát kielégítette”. 1541-ben, illetve egy másik adat szerint már 1540-ben kerül tehát a vár Bebek Imre birtokába. Egy 1554. évi oklevél jegyzi fel, hogy Bebek Ferenc törette le a várat s abból Lázár István és Barna Pál „takarták” ki a már akkor özvegy Bebek Imrénét. A várat a szomszédos Rudabánya bányavároskából hozott bányászok rombolták le. Bebekné Horvátiba, egy felsőborsodi községbe ment lakni. Nyilván fel is égtek a tetőt, mert az égési nyomokat még fel lehet fedezni a köveken. Egyébként a csorbakői várra akkor már nem is volt szükség, mert a sokkal nagyobb és stratégiaileg is fontosabb helyen felépített közeli Szendrő vára teljesen pótolta. Ez is a Bebeké volt.

Eddig még nem tudjuk, miért törette le Bebek Ferenc a várat, mi történhetett a családban, két – 1567. és 1568. évi – oklevél a várat a Bebek fiának, Jánosnak, ahogy az oklevél mondja „gonosztevő János” birtokának nevezi meg. Akkor már mint lerombolt várat említi Csorbakőt. Hozzá tartoztak a Szuhogy, Alsó- és Felső-Telekes, Kelecsény, Felsőnyárad községekben levő jobbágy- és zsellértelek. A lerombolást már csak azért sem értjük, mert ha

csak a Bebek Imréné elűzése lett volna a célja, akkor egyszerűen kilakoltatták volna az özvegyet a várból. Egy ilyen várlerombolás, feldúlás, kifosztás, birtok elkobzás egyébként nem volt különösebb dolog a Bebekeknél.

Ezekből a numizmatikai szempontból talán nem is fontos, de a Bebek-család jellemrajzára annál fontosabb adatokból kétséget kizárólag megállapítható, hogy a XVI. században, akkor, mikor a pénzhamisítás a csorbakői várban folyt, a vár a Bebekeké, közelebbről: Bebek Imréé volt. Itt felmerülhet az a kérdés, lehetséges-e, hogy a várban már a Perényi Péter idejében, tehát 1540-41 előtt verték volna a hamis pénzt. Az ott talált pénzeket nézve, tekintettel arra, hogy a legelső hamisított pénz évszáma 1524, illetve 1536, a legutolsó évszám pedig 1539, az első percben elfogadhatónak látszik ez a feltevés. Csakhogy a Perényiek nem voltak pénzhamisítók, s ha az lett volna is Perényi Péter és nem az az új vártulajdonos Bebek Imre, akkor a birtokba vételkor mindenesetre eltünteteti a nyomra vezető műhelyfelszerelési tárgyakat, szerszámokat stb., de az 1553. évi elpusztuláskor még minden ott volt és bizonyos, hogy a pénzhamisító műhely akkor is üzemben volt. A másik kérdés: feltehető-e, hogy a vár lerombolása után, tehát 1553 után készítették volna ott, mint elhagyatott, félreeső helyen, tehát biztonságban a hamis pénzeket, mások, nem Bebekék. A leletkörülmények kizárják ezt a feltevést. A sok pénzlapka, olvasztótégely s a hamisított pénzek a vár omladékai közt olyan fekvésben voltak, hogy a lerombolásnak okvetlenül a pénzhamisító művelet közben kellett történni, azonkívül olyan nagy üzemre vallanak a leletek, hogy ott zavartalanul végzett nagyobb munka és állandó berendezkedés tételezhető csak fel. Legfontosabb bizonyíték azonban az, hogy történelmi adatból tudjuk, hogy nemcsak Bebek Ferenc volt közismerten pénzhamisító, hanem maga Bebek Imre is.

Budai Ferenc Magyarország polgári históriájára való Lexikonában írja (I. 322) Bebek Ferencről: „Már 1530. esztendőben gyanúságba ejtette magát Zápolyához való hajlandósága felől, mert a murányi kapitánnyal, Basó Mátyással tzimborált a rossz pénz verésében, a ki pedig Zápolyától függött. Az ország törvénye szerint minden Márkában nyoltz egész lat ezüstnek kellett lenni, de Basó Murányban, Bebek pedig Krasznahorkán egy Márkába nem tettek többet egy lat ezüstmű, a többbit rézzel pótolták ki, mégis mindenektől azt kívánták, hogy az ő pénzeket úgy vegyék el, mint finom ezüstöt, és akik ezt nem akarták, azokat fenyegették s kénszerítették. Nyilván kimutatta osztán magát 1532. esztendőben, mert már akkor a mely pénzt veretett, arra Zápolya nevént nyomatta. Többet hordatott össze iminnen-amonnan a falukról s városokról erőszakkal száz harangoknál és azokat mind pénznek verette.”

A Numizmatikai Adattár (93) közöl egy 1530. évi adatot: „Pelsőczi Bebek Ferenc, Gömör megye főispánja meghagyja a tornai bírónak, hogy az

ott tartani szokott vásárokon hirdesse ki, hogy mindenki bármilyen pénzt elfogadjon, mert a vonakodókat megbünteti.”

Ugyancsak az adattár (114) 1530. évi adata a Hain Gáspár-féle lőcsei krónikából ez a rész: „István király napján Bebek Ferenc a lőcseiekhez írott levelében azzal fenyegetőzött, hogy ha el nem fogadják az ő pénzdarabjait, melyeket igen silány voltuknál fogva mindenütt visszautasítottak, akkor ő majd ötezer törökkel jön a Szepességre és elsőben elpusztítja a városnak minden birtokát. Erről a pénzről pedig mondogatták, hogy egy márkájában alig van 3 lat ezüst, holott 8 latját kellett volna tartalmazni.”

A Quellen und Forschungen IV. k. 14. l. után Szilágyi Magyar Nemzet Tört. V. k. 184. l. azt írja, hogy a „pénzhamisítást az egyháziak is egészen szabadon üzték, így Bebek Imre prépost is.”

A Bebek Ferencre vonatkozó adatokat azért soroltam fel, hogy még tisztábban láthassuk a két testvér üzelmeit. Kétségtelen, hogy Ferenc volt az, aki nagyobb méretben üzte a hamisítást Gömörben, neki a főispáni hatalma is segítségére volt a rossz pénz elfogadtatásában. Nem lehetetlen, hogy együttműködve intézhették a dolgokat, s a szuhogyi műhely talán egy kisebb üzeme lehetett a krasznahorkainak. Egy bizonyos: a világtól jobban eldugott szuhogyi csorbakői várban egész biztonságban verethették a hamis denárokat.

Amit akkor nem is kellett titkolni. A mohácsi vész után a főurak egészen nyilvánosan verették a pénzt. I Ferdinánd 1529. évi pénzrendeletében panaszolja, hogy a pénzt hamisítják s a hamisítást szigorúan büntetni fogja. 1530-ban Zápolya János a budai országgyűlésen elrendeli, hogy minden vármegyében állítsanak fel egy bíróságot, melynek kötelessége megvizsgálni, hogy akik a király beleegyezése nélkül pénzt veretnek, vagy verettek, fej- és jószágvesztésre ítéltessenek. 1538-ban ilyent a Ferdinánd-párti pozsonyi országgyűlés is elrendel.

Ezeknek a rendeleteknek az éle azonban főképpen mindig a másik király pénze ellen irányul, annak hitelrontását célozta. A főurak, kihasználva a három részre szakadt ország gyászos helyzetét és azt, hogy a pénzverési jogot nem ismerték el felségjognak, ami nem is volt törvénybe iktatva, – laza lelkiismerettel azt vélték, hogy felhalmozott ezüstjeikből büntetlenül verethetnek a sokgazdájú országban pénzt. Nemcsak ebben, de aztán főképpen abban volt a hiba, hogy pénzeikben minél kevesebb volt az ezüst és annál több a réz.

A pénzhamisítás szemérmetlenül folyt a főurak közt. Aki olvassa Komáromy Andrásnak a Századokban (1893) megjelent Egy hamispénzverő a XVI. században c. s a Numizmatikai Közlönyben Gálócsy Zoltán XVI.

sz. magyar pénzek hamisítványai c. közleményében (NK. 1905. 90.) is ismertetett tanulmányát, az látja a tényleges valóságban a mohácsi vész utáni hamispénzverés rejtjelmeit. Miklós mester, aki ötvösnek készült s Erdélyből Ugocsa megyébe került Perényi Gáborhoz, majd Huszt várába Kovacsóczy Kristófhhoz, onnan Munkács várába, 1537-ben Büdy Mihály beregi főispánhoz, Szerednyére Dobó Ferenchez, Homonnára Homonnay Györgyhöz, Jeszenőre Homonnay Gáborhoz, Csicsvárra Rákóczy Jánoshoz, Sárospatakra Perényi Ferenc udvarába, hol egy fél évig csak lószerszám- és nyeregdíszeket készített. Perényitől Füzér várába, innen Ugocsába, majd Nagymihályba, Homonnára, Kővárra Homonnay Antalhoz ment. Eleinte csak ötvösmunkát végzett, de az urak unszolására, – amint ő vallotta, – hozzáfogott a pénzveréshez. Végül is elfogták s részletes vallomása után kivégezték. (1552. évben. – Orsz. Levéltár. NRA. fasc. 547. nr 23.)

Mikor 1542-ben Homonnay Gáborhoz került, a három Homonnay testvér három pénzveréshez értő lengyel zsidót hozatott Jeszenő várába, hogy hasznát lássák a tárházaikban felhalmozott arany és ezüst „marhának”. Vártak még egy ércvésőt is, de azt a lengyelek elfogták és halállal büntették. A három pénzverő hamarosan megugrott, de Bebek György kisegítette őket és egész pénzverő bandát küldött a nyakukra. Alkalmasint nem tudott tőlük másként megszabadulni. Előljárójuk Mihály mester volt, aki a pénzveréshez szükséges formákat készítette, aztán Csetneki Bertalan, a félszemű János, (később eperjesi hóhér), Sturczer Tamás és egy Mihály nevű erdélyi ember. Ezek Lipolcz várában is működtek. Miklós mester nem említi a vallomásban, hogy Bebek Ferencnél, vagy Csorbakón Imrénél járt volna, pedig ha ő 1542-ben Jeszenőn, Csicsváron, Varannón, Patakon, szóval Zemplén megyében járt és onnan Abaújba is átjött, akkor közel volt Szuhogyhoz, mintegy 60 kilométerre. Akkor már Bebek Imre volt a vár ura.

Komáromy András azt is leírja, hogy „a pénzhamisítók kikutatására kiküldött bizottság a hamisítók minden szerszámját feltalálta, s hogy tőkéken, kemény fák törzsén, rézlemezekből verték a hamis pénzt, már készen is volt egy süveggel, csak éppen ezüstözni kellett. Erdőkben, hegyszakadékokban lopva, bujkálva verték a hamis pénzt.”

XVI. századbéli pénzhamisító műhelyt, illetve ilyennek maradványait idáig nem sokat találtak. Ernyey József az Oroszlánkővára és urai c. tanulmányában (Fejérpataky emlékkönyv 115-116.) megállapítja, hogy a vár hírhedt rablótanya volt s 1887-ben állítólag cseh tudósok régi írásokkal, rajzokkal napokig járták a romokat, míg alkalmas pillanatban kibontották az egyik üreget, egy tágas pincyszerű helyiséget. Az üregben kohó volt, mellette sok rozsdás szerszámot találtak és kosárszámra hordták ki a ferdeve-

retű, fél oldalon ezüstözött rossz pénzt, félig kivágott rézlemezeket, a cseh pénzverők emlékeit.

A pilishegyi Klapac-barlangban Bella Lajos bukkant rá egy kisebb pénzverőműhely maradványaira, melyet dr. Harsányi Pál ismertetett a Numizmatikai Közlönyben (1914. 13-14.)

Összefoglalóan megállapíthatjuk tehát, hogy a szuhogyi Csorbakő nevű várban a XVI. században, közelebről 1541-1553. években nagyobb arányú pénzhamisító műhely működött, melyet Bebek Imre volt prépost, a szintén pénzhamisító Bebek Ferenc gömöri főispán testvére és György nagybátyja, – tartott fenn. A pénzeket ezüstözött, vagy még többször ónozott vörösréz- és bronzlapkákra verték, 1524, 1536, 1537, 1538, 1539 évszámokkal, II. Lajos és I. Ferdinánd neveivel, igen jó s a törvényes denárokéhoz csalódásig hasonló vésetekkel. Obulusokat is vertek, de ezekből kivert példány idáig nem, csak a lapkák maradtak meg. Különösebb jellemző sajátosságot nem tudunk megállapítani arra nézve, hogy e Bebek-féle hamisítványokat meg lehetne különböztetni a többi – egykorú – hamisítványoktól.

Leszih Andor

(Megjelent : Numizmatikai Közlöny 40. sz. (1941) 49-54. p.)

Száműzetés vagy peregrináció? (Szathmáry Király Ádám útja Ilyvótól Párisig)

Szathmáry Király Ádám alakjával minden olyan könyvben találkozunk, mely a Rákóczi-emigráció lengyelországbeli sorsával foglalkozik. Az utat a Vereckei-hágótól Danckáig, még ha töredékesen is, legteljesebben és leghívebben naplóírónk örökítette meg. II. Rákóczi Ferenc életéről és viselt dolgairól részletesen csupán ez a diárium tudósít, habár Beniczky Gáspár¹ lejegyzí a száműzetés elejét, habár Hopp Lajos² és Várad-Sternberg János³ föltárja a számba jöhető lengyel, ukrán és orosz forrásokat is.

Rákóczi franciaországi tartózkodásáról, Köpeczi Béla több évtizedes, fáradhatatlan kutatásának és publikációjának köszönhetően, igen részletes és sokoldalú ismeretünk van. Köpeczi mértéktartással ír Szathmáry Király Ádámról⁴, naplóját csak történelmi kútfőnek ismeri el. Ő már szinte a bőség zavarával küszködik, annyi francia nyelvű forrás egészíti ki azt, amit Szathmáry Király lejegyez.

Szalay László 1862-ben megjelent történeti munkájától⁵ kezdve ismert a naplóíró személye, és elismert forrás diáriuma. A kéziratban fennmaradt munkát hol elismerik irodalmi alkotásnak⁶, hol (hallgatólagosan) nem találják arra méltónak⁷.

Noha a naplóíró apród jegyzeteiben hat évről ad számot, alakja még ma is talányosnak tűnik, cselekedeteinek indítékairól sehol sem vall, személyisége elvész a múltban.

Dolgozatomban nem foglalkozom a naplóval, érdeklődésem arra serkent, hogy most Szathmáry Király Ádám személyiségéről fejtssem ki gondolataimat.

Ez a téma sem előzmények nélküli. Thaly Kálmán már megpróbálta lefesteni az apród alakját, fölvezetni lelki alkatát⁸. Hosszú-hosszú pauza után 1992 nyarán, egy Boldván tartott emlékülés hozott újabb eredményeket ebben a tárgykörben. Akkor R. Várkonyi Ágnes mellett fiatal tudósok is, Kis Domokos Dániel és Laki-Lukács László, beszámoltak kutatásaikról. Az akkor szóban elmondott gondolataik utóbb itt-ott szétszórva meg is jelentek.

R. Várkonyi Ágnes megközelítését talán egy széljegyzetnek szánt megjegyzése fejezi ki legjobban: „Az apa (Szathmáry Király Miklós) a (szathmári) megegyezés oszlopos tagja, a fiú (Szathmáry Király Ádám) Rákóczi mellett! A magyar történelem »Apák és fiúk« fejezetét még nem írta meg senki sem, pedig ezen a szalon is átfogható az ezeréves múlt”⁹. A megközelítés kortörténeti abban az értelemben, hogy a fiú személyét behelyezi korába s a háttérhez viszonyítja. Igazságtalan lennék ugyanakkor, ha nem emelném ki jellemzésének mozaikdarabjait: hősünk *remek megfigyelő*, so-raiból kihallszik a *személyes élmény*, mindemellét *elegánsan tartózkodó*,

„[t]itkos szenvedélye a város, az építészet, a mechanikus szerkezetek, a tér élménye és a színház”¹⁰.

R. Várkonyival ellentétben Kis Domokos Dániel a naplóíró személye felől közelíti meg a kort¹¹. Ádám 1717-es hazatérése, kapcsolata szüleiével érdeklik a fiatal történészt. Az általa feltárt levéltári adatok alapján a hazavágyódó, szüleiért és a családjáért aggódó fiú képét láthatjuk magunk előtt.

Laki-Lukács László a helytörténész szemével tekint Szathmáry Király Ádámra¹², aki a családi hagyományokat továbbviszi s a kor lehetőségei szerint tovább is adja fiának, Pálnak, aki – és íme megint a sors iróniája – Mária Terézia testőre, „apródja”.

Valamennyien fölvetik a kérdést: miért? Miért követte Szathmáry Király Ádám a kuruc fejedelmet?

Kis Domokos Dániel tanácstalan: „Mi lehetett a valódi oka Ádám bizonytalanságának, hogy hazatérését ennyire későre halasztotta, valójában nem tudom [...]”¹³ R. Várkonyi Ágnes is próbál a cselekedetek mögé belátni, a motiváció okát fölhalálni: „*Vajon miben dönthetett egy 19 éves nemesifjú 1711 elején Magyarországon? [...] Miért döntött mégis úgy, hogy más útra tér [,] mint családjá, vállalja a szolgálatot Rákóczi mellett?*”¹⁴

Válaszokat kapunk: kötelesség, tanulmányok, talán pénztelenség.¹⁵ R. Várkonyi történészhez nem illő, de emberismeretre valló választ ad: „A Rákóczi mellett kitartó fiatalokat nyilvánvaló, hogy erősen befolyásolta az elkötelezettség és az ifjúkor szinte elemi erővel feltörő igénye, hogy világot lásson. Mindenáron.”¹⁶

Ez utóbbi megállapítás az, ami engem leginkább megragadott s továbbgondolkodásra késztetett. Nem vitatkozni akarok az idézett szerzőkkel, hiszen megállapításaik tényeken, dokumentumokon alapulnak, sokkal inkább kiegészíteni mondandójukat.

Milyenek lehettek Szathmáry Király Ádám gyermekkorának utolsó és serdülésének első évei? Erről az időszakról nincsenek megbízható adatok. Ami biztos: a családi kör és a Gömör megyei Királyi. A szülők nemzedéke aktív részese a szabadságharcnak. Így a biztos is állandó változásban van. Hol a hadi helyzet, hol a tanácskozások, hol a hivatal szólítja el otthonról Szathmáry Király Jánost, a nagybácsit és Szathmáry Király Miklóst, az apát. Ha nevelik a fiút, biztosan fegyelemre, engedelmességre okítják, ez a háborús idő követelménye. Hogy a betűvetést és a számolást Ádám otthon sajátítja-e el, nem tudhatjuk. Talán igen, talán a közeli Tornalján kisiskolás, ahogy Kis Domokos Dániel idézi Thalyt.¹⁷ Talán valóban a kassai református kollégium diákja is lesz, hisz épp a napló bizonyosság arra, hogy elsajátította a latin nyelv alapjait is. Csupa változás, új helyszínek, új arcok, új élmények. S noha szerintem nem lesz a Nemes Ifjak Társaságának tagja, hisz akkor miért esküdött volna föl Rákóczira Lengyelországban? De mégiscsak

Vay Ádám mellé kerül valahogy, talán épp azzal a szándékkal, hogy apród lehet, és a felkelés, majd a száműzetésbe vonulás elsodorja őt is. Hadd idézzem még egyszer: „erősen befolyásolta [...] az ifjúkor szinte elemi erővel feltörő igénye, hogy világot lásson. Mindenáron.”

Amikor Rákóczi is, Vay Ádám is elhagyja az országot, még bízni lehet a sikerben. Nem száműzetésbe mennek a kitartó kurucok s maga a fejedelem. Nemzetközi segítségben bíznak, talán külső körülmények még megmenthetik az ügyet. Szathmáry Király Ádám ha tudott valamiről, akkor az ennyi lehetett, de nem több. Tudás, politikai éleslátás nem, de az otthon beleplántált fegyelem és kitartó hűség kötelezhette őt erre az útra. Túl sokat – igaz, ez is elég – ne feltételezzünk róla!

Minden hadseregnek alapelve a szilárd fegyelem: minden katona, minden harcos annyit tudjon, amennyi szükséges. De többet ne! Nem várhatunk el többet a naplóírótól sem, mint amennyit helyzete folytán megtudhatott. A tárgyalások tényéről tudósít, a tárgyról nem tudhatott. Köpeczi szigorúan különválasztja a tartalmi momentumokat, melyeket Rákóczitól, levéltárakból vett idézetekkel bizonyít is, s a külső történéseket, melyeket az apródtól idéz: „Szathmáry Király Ádám részletesen leírja, hogy [II. Rákóczi Ferenc] mikor, kivel találkozott és mit csinált, de nem kommentál.”¹⁸

Milyen helyzetben volt hősünk a lengyelországi magyar udvartartásban?

A vitézlő fejedelem szűk köréhez sokáig nem tartozott. Ezt az állapotot tükrözi Rákóczinak Vay Ádámhoz írott levele: „a lovainkat küldje ide utánunk, együtt Szathmári névő, Kegyelmed mellett lévő ifjúval, a kit elmene-telivel az inasoknak, ugyanannak applicálni akarunk.”¹⁹ A megszólítás ide-genre kell, hogy vonatkozzon, nemes apródra semmiképp. A nyilvántartások is szigorú különbséget tesznek nemes apród és inas között. Hopp Lajos közölt kimutatásokat a lengyelországi udvartartás számadásaiból. Külön rovatban tüntetik fel „Mikes Kelemen uram” járandóságát, mely 3 rénes forint és 51 krajcár, és kiutalnak „Szakmári Ádám inasnak [...] 2 flor Rhn 48 Xr”-t.²⁰ Címben is, fizetésben is különbség van a két fiatal között. A hierarchia és a rang méltóságot ad, kötelezettségeket ró ki.²¹ A közös sors, nem kételkedhetünk, bizonyos fajta bajtársiasságot kialakít, de a rend/fegyelem és a rang/hierarchia csak fennmarad. Kis Domokos Dániel a felsőzsolcai előadásában²² utal arra, hogy a bejáró inasoknak a fejedelem testi kényelmét szolgáló alantas munkát is el kellett végezniük.

Nem volt ez túl nagy ár a kalandvágy kiéléseért?

Ha csupán az életnek ezen eseményeit vesszük számba, akkor igen. De több volt a vállalt száműzetés, mint csak szolgasors.

Rögtön itt a naplóírás. Abban minden történész egyetért, hogy Szathmáry Király Ádám nem titokban jegyezte le a napi eseményeket. Noha

lengyelországi tartózkodásuk alatt el-elszakadt rövidebb-hosszabb ideig fejedelem urától, végül csak bekerült a Rákóczi körülvevő legszűkebb körbe, és mondhatjuk azt is, hogy bizonyos távolságtartással, de a bizalmasok körébe is. Talán épp ez a magyarázata annak, hogy miért oly kitaró és akkurátus a napló vezetésében. Rákóczi a hivatalos papírokat intézte, tárgyalásokat folytatott, nyíltan és titokban. Az adminisztráció mellett nem kellett törődnie újabb regisztrációval, ott volt egy nevet, eseményeket szabadon, de szabatosan rögzítő diárium.

Egy fiatal, aki féliánására 1712. november 9-én ezt jegyezte föl: „Danczkánál szállottunk be a’ hajóba négyen: a’ Felsőleges Fejedelem, Kisfaludi, Mikes Uraimékkal edgyütt”²³, joggal érezhette, hogy eldugott falujából fejedelmi udvarba került (még ha külföldi segélyekből pénzelt udvartartásba jutott is), bizalmas állásba, ahol igenis szükség van szolgáltatására és személyes feljegyzéseire.

Számunkra, akik majdnem háromszáz év távolából tekintünk vissza a Rákóczi-szabadságharcot követő eseményekre, sok minden nemcsak hogy homályos, de érthetetlen is. De vegyük figyelembe azt is, hogy a szatmári békét követően vajon hány, a császár hűségére visszatérő nemesnek volt bizonytalan a sorsa, vagyoni helyzete, nézett elébe hosszas hivatalos procedúrának, mondhatni, bírósági eljárásnak a reacquisitio következtében. Szathmáry Király Ádám éveken át nem kapott itthonról hírt, bizonytalanságában kézenfekvő volt választása: a mólóról nincs visszaút, irány a csónak, a *St. George* angol vitorlás hajó és Franciaország.

Nemcsak a bizonytalanság, nemcsak a szerzett, kiharcolt bizalom, nemcsak a kalandvágy hajthatta, hanem a tudásvágy is űzhette tovább.

Akik az írrok bírálói, leginkább azt hányják szemére, hogy nem elég képzett, nem elég művelt. Felróják neki következetlen helyesírását, magyarra fordított idegen neveit és elírásait. Kétségtelen, ezek a vonások jellemzik írását. Ezen nincs mit vitatkozni. De ez előtt a húszéves fiatal előtt kinyílt a világ. A kalandok mellett figyelt az élet ezer apróságára, a tájak, a városok szépségére, egy-egy vár sajátosságára, a helybeliek szokásaira. S ha látott, tapasztalt, akkor nemcsak írt, hanem tanult is.

Nem feladva a Nemes Ifjak Társaságának egyik feladatát, maga a fejedelem is egyre azon volt, hogy a vele együtt élők, a száműzetés kenyerét evők ismeretekben is gyarapodjanak. Ugyanakkor lehetetlen nem észrevenni, hogy Szathmáry Király stílusa nincs megterhelve latin kifejezésekkel. Magyarul ír. Nem érzem, hogy hatással szeretne írni, nem érzem, hogy választékosságra törekedne, a kéziratban (amit az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában őriznek) sincs utólagos stilisztikai javítás, jobbításra való törekvés. Napló a szó legszorosabb értelmében. Mindebből az következik, hogy sem nem született író, sem nem tanult író Szathmáry Király

Ádám. De igenis helyén van az esze, magyarul gondolkodik, ír. Bán Imre is megjegyzi, hogy nem „lehet megtagadni tőle bizonyos fokú irodalmi érzéket”.²⁴ Van valami megejtő abban, ahogy a távollét harmadik évének végén még mindig így jegyzi le a vadászatot (1714. április 3-án): „Az Felséghe Fejedelem magánál [egymagában] ebédelt Clanyiban. Ebéd után ment ki ő Felséghe az Felséghe Királlyal [XIV. Lajossal, a Napkirállyal] az mezőre, az holott is az Felséghe Király Rárókkal, Sólymokkal, Kerecsnyekkel, Ölyvökkel és agarakkal fogdostatott nyulakat, fáczánokat, és egyéb madarokat.”²⁵ Mintha otthon lenne a Sajó völgyében és a Királyi körül elterülő mezőkön madarászna, vadászna.

A tudományban való előrehaladásnak apró jeleit mindazonáltal felfedezem a naplóban. Itt csak egy aprócska pontra hadd mutassak rá. 1714. február 28-án vásárba ment szabad idejében az inas/apród „holmi curiositásokat nézni”.²⁶ Egy oldalnyi terjedelemben részletezi a vásári látványosságokat, melyek elkápráztatják vagy elborzasztják a nézősereget. Ugyanebben az évben, december 28-án lejegyzi: „Egynehány visitát tett ő Felséghe az városban [Párizsban], estve penig az Operára ment, az holott is Telemacot²⁷ repraesentálták.”²⁸ Akit igazában a vásári forgatag köt le, és akinek az írásmódja elárulja, hogy élvezetet lel a bámulásban, az utóbb a dráma címét is lejegyzésre érdemesnek találja. 1715. március 24-én magáról írja: „Én ezen az nap az kötélén-tánczolóknál voltam.”²⁹ Majd április 4-én: „reggel kilencz 9. óraker holt megh az Mathesist [mennysiségtant, matematikát] tanító Mesterünk.”³⁰ (Íme egy mondhatni félsoros megjegyzés arról; fontos volt a fejedelem szemében az is, hogy a nemes apródok ne csak származásuk, ne csak megjelenésük alapján, hanem műveltségüket tekintve is kiváljanak a társadalom tömegéből.) 1716. március 5-én Szathmáry Király Ádám szintén kint volt „a Szent-Germenyi vásárban az kötélén-tánczolókat nézni”.³¹

Egyszer a falusi udvarházból városba került félművelt ember szól a szavakon keresztül, másszor meg az új ismereteket elsajátító diák beszél természetességgel.

S végül, 1717. február 5-én újra kiment a saint-germaini vásárba, mondhatni, tátja a száját a sok csuda látványon, és 23-án: „Voltam az Comédiára, az holott az Furiosus Rolandot³² repraesentálták az Theatrumon”, és 24-én: „Voltam az Comédiára, az holott Sz.-Írásbeli historiát az az Athaliát³³ repraesentálták”.³⁴ Mennyire igazságtalanok lennének, ha csak a vásári bábészcodót vennék észre! Ki tud végigülni egy operát, melyet ráadásul vagy olaszul vagy talán franciául adnak elő? Ki élvezi a francia nyelvű drámát, ha nem az, aki már bírja a francia nyelvet, aki annak árnyalatait is képes felfogni és értelmezni.

A történelem vihara elsodorta a tizenkilenc éves Szathmáry Király Ádámot, s kényszerítette a száműzetés keserű kenyerén tengődni. Hamisan csengenek ezek a szavak! Talán Vay Ádám apródjaként, talán pártfogoltjaként, hogy tudniillik egyszer a Nemes Ifjak Társaságához tartozhat, talán tudatlanul, talán kalandra éhesen vágott neki ez a fiatalember a Kárpátokon átvezető hágónak, de az élmények és tanulmányai hatására értelme kinyílt. Utóbb ébredező felelősségtudata visszaparancsolja hazájába, falujába, családjához. De ez már egy más história.

Jegyzetek

¹ Beniczky Gáspár naplója, in: Thaly Kálmán (szerk.) *Rákóczi tár: történelmi érdekű naplók, emlékiratok, levelezések, pátensek, hadiszabályok, országgyűlési diariumok és törvényczikkek gyűjteménye II. Rákóczi Ferenc korához. Első kötet, Rákóczi imádsága; Beniczky Gáspár, Szathmáry Király Ádám, és Ráday Pál naplói; A szécsényi országgyűlés diariuma s törvényczikkei.* Pest: Lauffer Vilmos, 1866. p. 262.

² Hopp Lajos, „A lengyelországi Rákóczi-emigráció irodalma” In: *Filológiai közlöny* ISSN 0015-1785. 1972 és *A Rákóczi-emigráció Lengyelországban.* Bp.: Akadémiai Kiadó, 1973. 230 p. (Irodalomtörténeti füzetek, ISSN 0075-0840; 80. szám)

³ Váradi-Sternberg János. *Századok öröksége: tanulmányok az orosz-magyar és ukrán-magyar kapcsolatokról.* Budapest: Gondolat Kiadó; Uzsgorod: Kárpáti Kiadó, 1981. 371, [1] p. ISBN 963-281-130-5

⁴ Elég legyen idézni két legutóbbi idevágó munkáját: Köpeczi Béla. *A bujdosó Rákóczi.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1991. 572, [1] p. ISBN 963-05-5933-1 és „Rákóczi Versailles-ban és Párizsban.” In: Köpeczi Béla. *Rákóczi útjain: tanulmányok.* Budapest: Lucidus Kiadó, 2004. 170 p. (Kisebbségkutatás könyvek, ISSN 1586-3144) ISBN 963-9465-19-4

⁵ Szalay László. *II. Rákóczi Ferencz bujdosása. Első kötet.* Pest: Lauffer Vilmos kiadása, 1864 (Pest: Kozma Vazul). XII, 304 p.

⁶ Természetes, hogy Thaly Kálmán áradozik naplóírónról („Szathmáry Király Ádám, Rákóczi bujdosó társa. (1692-1752).” In: *Vasárnapi Újság.* 16. évf. 24. sz. (1869. jún. 13.) p. [321]-322. és 16. évf. 25. sz. (1869. jún. 20.) p. 342-343. A Benedek Marcell főszerkesztésében megjelent *Magyar irodalmi lexikon* harmadik kötetébe (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1965) fölveszik Szathmáry Király Ádámot, illetve Vargha Kálmán és V. Windisch Éva (szerk.) *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája I. [köt.]* Budapest: Akadémiai kiadó, 1972 és a Sötér István (főszerk.): *A magyar irodalom története. 2. [köt.]* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1964 is feldolgozza munkáját. Az 1950-es és 60-as években a szépirodalmat a szaktudomány a legszélesebb értelemben vette, és az 1772-t megelőző kor minden írását ide sorolta be. Legutóbb a *Magyar remekírók* sorozatban jelent meg válogatás a naplóból: Kovács Sándor Iván (vál.). *Magyar utazási irodalom, 15-18. század.* A szöveggondozás és a

jegyzetek Monok István munkája. Bp.: Szépirodalmi Kiadó, 1990. 1013 p. (Magyar remekírók, ISSN 0133-1035) ISBN 963-15-4255-6. Ez a gyűjtemény már nem szépirodalmi műként veszi számba Szathmáry Király naplóját.

⁷ A Péter László szerkesztésében megjelenő *Új magyar irodalmi lexikon* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994. 3 kötet) föl sem veszi a szócikkek sorába.

⁸ Thaly Kálmán, i. m.

⁹ Várkonyi Ágnes, R. „A szathmári béke ifjúsága: (a Szathmáry Király Ádám születésének 300. évfordulója alkalmából rendezett tudományos emlékülésen, Boldván, 1992. július 11-én elhangzott előadás szerkesztett változata).” In: *Szülföldünk* ISSN 1216-7347. 31. [köt.] (2003. dec.) p. 48.

¹⁰ Uo., p. 49.

¹¹ Kis Domokos Dániel. „A fejedelem bujdosótársai: (Szathmári Király Ádám naplója alapján).” In: Földesi Ferenc és Czeglédi Sándor (szerk.) *Bercsényi Miklós és kora: történettudományi konferencia Hódmezővásárhelyen, 1993. október 8-9-én, a Rákóczi-szabadságharc megindulásának 290. évfordulója alkalmából*. A konferencia rendezői: Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata, Bethlen Gábor Gimnázium, 62. Bercsényi Miklós Gépesített Lövészdandár. [Hódmezővásárhely] : Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal, [1998]. 115, [1] p. ISBN 963-03- 4045-3

¹² Lukács László. „Szathmáry Király Ádám”. In: *Szülföldünk* ISSN 1216-7347. 18. [füz.] (1992. augusztus) p. 161-162. és Laki Lukács László. A Hangács patak mente [sic!] múltjából.” In: *Szülföldünk* ISSN 1216-7347. 20. [füz.] (1993. június) p. 90-93. és Laki-Lukács László és Kulcsár Géza (szerk.) *A Sárospataki Református Kollégium Szathmáry Király György Egyháztörténeti Múzeuma*. Tervező Safarcsik Tibor. Fotó Kulcsár Géza. Edelény: CSER Közmű Rt., [2002]. [12] p. És legutóbb a Szathmáry Király családot bemutató kiállítást megnyitó előadása Felsőzsolcán 2004. nov. 14-én.

¹³ Kis Domokos Dániel. „Szathmáry Király Ádám hazatérése: az 1992-ben megrendezett tudományos konferencia keretében a boldvai református templomban elhangzott előadás.” In: *Szülföldünk* ISSN 1216-7347. 31. [köt.] (2003. dec.) p. 56.

¹⁴ R. Várkonyi Ágnes, i. m. p. 43. és 48.

¹⁵ Kis Domokos Dániel, uo.

¹⁶ R. Várkonyi Ágnes, i. m. p. 49.

¹⁷ Kis Domokos Dániel. „A Szathmáry Király család a Rákóczi-szabadságharc idején, és szerepe a 18. században: a szabadságharc kezdetének és Szathmáry Király György születésének 300. évfordulóján, Hangácson, 2003. szeptember 27-én tartott előadás bővített változata.” In: *Szülföldünk* ISSN 1216-7347. 31. [köt.] (2003. dec. [2004?]) p. 40., illetve Thaly Kálmán. „Szathmáry Király Ádám, Rákóczi bujdosó társa. (1692-1752)”. In: *Vasárnapi Újság*. 16. évf. 24. sz. (1869. jún. 13.) p. [321].

¹⁸ Köpeczi Béla. *A bujdosó Rákóczi*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1991. 572, [1] p. ISBN 963-05-5933-1 p. 201.

¹⁹ Rákóczi Ferenc. *II. Rákóczi Ferencz leveleskönyvei, levéltárának egykorú lajstromaival, 1703-1712. 3. köt., (1710-1712.)*. Közli Thaly Kálmán. Budapest: Eggenberger, 1874. X, 747 p. (Archivum Rákócziánium: II. Rákóczi Ferencz levéltára, bel- és külföldi irattárakból bővítve. 1. osztály, Had- és belügy; 3.) p. 724-725.

²⁰ Hopp Lajos. „Rákóczi és Mikes a törökországi emigráció előtt.” In: Köpeczi Béla, Hopp Lajos és Várkonyi Ágnes, R. (szerk.). *Rákóczi-tanulmányok*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1980. 778, [1] p. ISBN 963-05-1947-x p. 433.

²¹ Ságvári György. „A Nemes Compánia a fejedelmi udvarban.” In: Tamás Edit (szerk.) *A Rákócz-szabadságharc és Közép-Európa: tanulmányok a Rákóczi-szabadságharc kezdetének 300. évfordulójára 1. [köt.]* Sárospatak: Sárospataki Rákóczi Múzeum, 2003. 422, [2] p.; 22 cm (A Sárospataki Rákóczi Múzeum füzetei, ISSN 0487-3890; 45.) ISBN --- p. 397-422.

²² Kis Domokos Dániel. „Szathmáry Király Ádám bujdosása és hazatérése.” Kiállítás és emlékülés a Szathmáry Király család emlékére. Felsőzsolca, 2004. nov. 14.

²³ „Szathmáry Király Ádám Napló-Könyve 1711-1717 Esztendőkbén, II. Rákóczi Ferencz Fejedelem Bujdosásiról.” In: Thaly Kálmán (szerk.). *Rákóczi tár [...]*.

²⁴ Bán Imre. „Szathmáry Király Ádám.” In: *Napjaink* ISSN 0547-2075. 15. évf. 11. sz. (1976. november) p. 8.

²⁵ „Szathmáry Király Ádám Napló-Könyve [...]” p. 308. (Azt már csak zárójelben jegyzem ide: „Kell immár énnekem csak jó ló, hamar agár, / Ifjak társasága, éles szablya, jó madár [...]” Balassi Bálint: *Kiben örül, hogy megszabadult az szerelemtül*

²⁶ Uo. p. 303.

²⁷ *Les aventures de Télémaque*, François Fénelon darabja. (Kovács Sándor Iván, i. m. p. 900.

²⁸ „Szathmáry Király Ádám Napló-Könyve [...]” p. 338.

²⁹ Uo. p. 348.

³⁰ Uo. p. 350.

³¹ Uo. p. 376.

³² *Orlando furioso*, Ludovico Ariosto műve. (Kovács Sándor Iván, i. m. p. 901.)

³³ *Athalie*, Racine darabja. (Kovács Sándor Iván, i. m. p. 901.)

³⁴ „Szathmáry Király Ádám Napló-Könyve [...]” p. [382]. és 383-384.

Töltéssy Zoltán